

TIPARE DIN SECOLELE VI-XI D. HR. ÎN REGIUNILE CARPATO-NISTRIENE

DE

DAN GH. TEODOR

Cercetările arheologice privitoare la cunoașterea stadiului de dezvoltare social-economică a comunităților rurale din regiunile carpato-dunărene în perioada care a urmat retragerii stăpânirii romane din Dacia prezintă o deosebită importanță, rezultatele obținute oferind largi posibilități de a aprecia corect evoluția societății locale, în contextul derulării marilor migrații de populații dinspre răsăritul Europei. În aceeași măsură investigațiile arheologice au adus utile precizări referitoare la natura și consecințele relațiilor dintre locuitorii de la nordul Dunării de Jos, în general și civilizația romană târzie și bizantină sau privitoare la contactele nemijlocite dintre autohtoni și grupurile de migratori pătrunse temporar sau stabilite definitiv aici.

Ca urmare a acestor ample cercetări arheologice un loc aparte prin numărul considerabil și varietatea vestigiilor scoase la iveală, îl ocupă cele privitoare la activitatea meșteșugărească a prelucrării metalelor. În cadrul acestei ocupații un deosebit interes prezintă preluorarea obiectelor vestimentare, de podoabă și de cult, activitate care, în perioada secolelor VI-XI d.Hr. a cunoscut o destul de mare dezvoltare și în regiunile carpato-nistriene¹.

Cunoașterea de către localnici a surselor de minereuri din anumite zone, perpetuarea unor tradiții în domeniul tehnicilor de prelucrare și nu în ultimul rând contactele directe sau indirecte cu centrele de producție artizanală din imperiu (prin importuri sau prin intermediul artizanilor bizantini itaeranți), au determinat desfășurarea unei bogate și variate activități economice specifice, ilustrată elocvent de numărul deosebit de mare al obiectelor vestimentare, de podoabă și de cult produse local, fie de meșterii de la nordul Dunării de Jos, fie de către cei veniți din imperiu, precum și de varietatea uneltelor destinate făuririi unor asemenea obiecte².

Cercetarea pe cale arheologică a acestei activități economice prezintă avantajul că, spre deosebire de o serie de unelte sau obiecte meșteșugărești supuse de-a lungul timpului mai greu schimbărilor tipologice, produsele vestimentare, de podoabă și de cult cunosc o evoluție mai dinamică, anumite tipuri fiind caracteristice doar pentru perioade limitate. De aceea, unele dintre aceste obiecte pot constitui criterii relative de încadrare cronologică, tipologică și culturală. Compararea lor cu produsele făurite în atelierele imperiului bizantin oferă, de asemenea, bune posibilități pentru evidențierea unora din influențele manifestate de Bizanț în acest domeniu și pentru precizarea ponderii lor în regiunile de la nordul Dunării de Jos.

În procesul producerii diferitelor obiecte de acest gen, meșteșugarii au folosit o gamă relativ variată de metale și aliaje, îndeosebi arama, bronzul, plumbul, potinul și bilonul și într-o proporție mai mică argintul și aurul. Materia primă a constituit-o de multe ori și obiectele din metal vechi sau deteriorate, monedele ieșite din circulație, dar și lingouri.

¹ D. Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e.n.*, Iași, 1978, p. 20-23, 76-79, 108-111, fig. 4-7; 11-15; 32; 38-45; idem, *Creștinismul la est de Carpați de la origini până în secolul al XIV-lea*, Iași, 1991, p. 155-187, fig. 7/1-4, 7; 8-9; 10/2-5; 11; 17-18; I. Corman, *Contribuții la istoria spațiului pruto-nistrian în epoca evului mediu timpuriu (sec. V-VII d. Hr.)*, Chișinău 1998, p. 35-59, fig. 49-54; 60; 62; S. Musteață, *Populația spațiului pruto-nistrian în secolele VIII-IX*, Chișinău, 2005, p. 68, 101, fig. 30; 34.

² D. Gh. Teodor, *Meșteșugurile la nordul Dunării de Jos în secolele IV-XI d. Hr.*, Iași, 1996, p. 29-42.

În unele așezări din regiunile carpato-nistriene concentrarea în anumite complexe a unor unelte specializate, cuptoare, resturi de zgură metalică și altele arată limpede desfășurarea unei activități meșteșugărești susținută. În unele cazuri fiind probabil vorba chiar de existența unor adevărate centre artizanale. În această categorie pot fi incluse așezările cercetate arheologic prin săpături sistematice de la Botoșana-Suceava³, Bernașovka-Hotin⁴, Lozna-Botoșani⁵, Davideni-Neamț⁶, Dodești-Vaslui⁷, Dănceni-Ialoveni⁸ sau Siliște-Orhei⁹. În cadrul acestor așezări, în unele locuințe sau în locuri special amenajate, adesea în preajma unor mici cuptoare situate în spațiul dintre case sau grupate într-o margine a vetrei de sat au fost descoperite unelte destinate prelucrării unor asemenea obiecte, precum dățițe, dormuri, pensete, pile, ponoane, creuzete și linguri din lut pentru topit și turnat matala, lingouri din bronz, aramă sau plumb, tipare și matrițe, zgură metalică sau mici calupuri din lut în care se amprentau calapoadele - model, în negativul imprimat turnându-se metalul.

În procesul de făurire a diferitelor piese vestimentare, de podoabă sau de cult cel mai frecvent procedeu tehnic era acela al turnării pieselor în tipare monovalve sau bivalve, care puteau asigura producția de serie a unor astfel de obiecte.

Tiparele au fost lucrate mai ales din marne locale în care se puteau mai ușor săpa formele obiectelor ce urmau să fie turnate, dar s-au folosit și grezii mai dure și chiar roci de natură vulcanică. Pentru unele matrițe s-au utilizat oase mari de animale, iar pentru imprimarea calapoadelor-model (de obicei din metal), s-au întrebuințat calupuri din lut, care conțineau în compoziție mai mult siliciu. Pe suprafețele tiparelor lucrate din diferite roci, care au în general forme aproximativ paralelipipedice, au fost săpate formele unor obiecte întregi sau părți ale acestora (urmând să fie ulterior asamblate), elemente ornamentale, geometrice sau florale, mai rar antropomorfe sau zoomorfe. Procedeu turnării metalului, aparent ușor de executat, cerea în realitate o anumită experiență și îndemănare. Meșteșugarul trebuia să se asigure că temperatura este cea optimă pentru ca metalul topit să aibă fluiditatea necesară, în felul acesta aliajul care se turna umplând corect toate spațiile modelului incizai pe suprafața tiparului.

O altă tehnică de producere a unor asemenea obiecte consta în imprimarea unui model-calapod (de obicei turnat din bronz sau plumb), în calupuri din lut, special pregătite în acest scop. Forma obiectului ce urma să fie obținut era adâncită de calapod în calupul din lut, care era ulterior uscat, după scoaterea modelului amprentator. În forma negativă imprimată în lut era apoi turnat aliajul. În multe cazuri s-a folosit și o metodă mai simplă, cu rezultate tot atât de bune. Obiectul ce urma să fie obținut sau multiplicat era imprimat simplu într-un calup din lut, lăsat apoi să se usuce și în forma adâncită rezultată în urma amprentării era turnat metalul. Asemenea tehnică de turnare a fost folosită cu succes în unele zone ale Europei, inclusiv la nordul Dunării de Jos (desigur și în teritoriile carpato-nistriene), chiar pentru obținerea unor obiecte vestimentare sau de podoabă mai complicate cum sunt, de exemplu fibulele digitate¹⁰ sau cerceii de diferite forme¹¹. Prin aceste

³ Idem, *Civilizația romanică la est de Carpați în secolele V-VII e. n. Așezarea de la Botoșana-Suceava*, București, 1984, p. 49-51, 56-57, 67.

⁴ I. S. Vinokur, V. P. Megei, *Iuvelirna maisterija rann'oseredn'ovičnich slov'jan*, în *Archeologia-Kiev*, 3, 1992, p. 82-95; I. Vinokur, *Iuvelirniĭ kompleks kompleks rann'oseredn'ovičnich slov'jan*, în *Archaeoslavica*, 3, 1998, p. 209-226.

⁵ D. Gh. Teodor, I. Mitrea, *Cercetări arheologice în așezarea prefeudală de la Lozna-Dorohoi*, în *ArhMold*, IV, 1966, p. 282, 287, 288, fig.8/13; D. Gh. Teodor, *op.cit.*, Iași 1996, p. 30.

⁶ I. Mitrea, *Comunități sătești la est de Carpați în epoca migrațiilor. Așezarea de la Davideni din secolele V-VIII. Piatra Neamț*, 2001, p. 71, 75.

⁷ D. Gh. Teodor, *Continuitatea populației autohtone la est de Carpați. Așezările din secolele VI-XI e. n. de la Dodești-Vaslui*, Iași, 1984, p. 25, 27.

⁸ V. A. Dergacev, O. V. Larina, G. I. Postică, *Raskopki 1980 g na mnogostoinom poselenii Dănceni I*, în *AIM (1979-1980 gg)*, Chișinău, 1983, p. 128, fig. 8/9.

⁹ I. A. Rafalovič, *Issledovanija ranneslovjanskikh poselenii v Moldavii*, în *AIM (1970-1971)*, Chișinău, 1973, p. 140-141, fig. 3/2; I. Corman, *op. cit.*, p. 57-59, fig. 60/1, 5.

¹⁰ W. Holmqvist, Kristina Lamm, Agneta Lundström, *Excavations at Helgö*, III, Stockholm, Upsala, 1970, p. 55-59, fig. 49-50, pl. 24; W. Holmqvist, Cristina Lamm, Agneta Lundström, Jutta Waller, *Excavation at Helgö*, IV, Stockholm, Upsala, 1972, p. 30-37, 73-74, 90, 168, 176, 188, pl. 5/10; 17; 21; Ch. Bonnet, M. Martin, *Le modèle de plomb d'un fibule anglo-saxonne du Saint-Pierre en Genf* în *Archéologie der Schweiz*, 5, 1982, 4, p. 210-224. Vezi și modelele calapod amprentatoare descoperite pe teritoriul României (Banat, București și Felnac), cf. D. Gh. Teodor, *Fibule digitate din secolele VI-VII în spațiul carpato-dunăreano-ponic*, în *ArhMold*, XV, 1992, p. 136, și bibliografia aferentă în catalog.

¹¹ Descoperire inedită, din anul 1986.

procedee dimensiunile noilor piese se micșorau în comparație cu modelul amprentator sau simplul obiect imprimat în lut, deoarece prin uscare sau ardere lutul se comprima. După turnarea în tiparele din rocă sau în calupurile din lut piesele obținute prezentau adesea surplusuri din metal sau mici imperfecțiuni care erau ulterior înlăturate, corectate și finisate prin pilire pentru a se realiza în final obiectul dorit.

Pentru a obține piese mai deosebite cu forme și cu ornamente mai complicate, meșterii din perioada secolelor VI-XI d.Hr. au continuat să utilizeze și tehnica mai veche cunoscută încă din antichitate, denumită *à cire perdu* (a cerii pierdute). În aceste cazuri artizanul modela în ceară forma (uneori complicată) a obiectului și diversele ornamente, mulajul obținut fiind apoi învelit cu o pastă protectoare și în final acoperit cu lut, care era lăsat să se usuce până devenea dur. Lutul lua forma obiectului modelat și a ornamentelor cu care era împodobit. Printr-un orificiu lăsat anume în bucata de lut care acoperea mulajul din ceară era turnat metalul. Prin turnarea metalului ceara se topea și aliajul introdus lua forma mulajului și al ornamentelor de ceară imprimate în pasta de lut. Ca și în cazul turnării în tiparele din rocă sau a folosirii modelelor calpod, obiectul obținut era ulterior finisat, deși în cazul acestui procedeu imperfecțiunile piesei realizate erau mult mai reduse.

De asemenea, pentru realizarea unor astfel de piese s-a folosit și tehnica presării, întrebuițându-se în acest scop matrițe speciale din metal sau alte materiale. În cazul acestui procedeu se utiliza de obicei foije subțiri din metal, îndeosebi din aur sau argint, mai rar din aramă, plumb sau alte aliaje, obținute prin laminare. Foița de metal se întindea pe suprafața matriței fiind apoi presată (la cald sau la rece) cu ajutorul unor ponoane până când foia lua forma modelului de pe matriță. Prin sudură, nituire, fire torsionate sau cârlige părțile obținute se asamblau pentru alcătuirea obiectului. Pentru decorarea unor obiecte de podoabă mai complicate s-a folosit frecvent granulara și filigranarea, granulele și firele de diverse dimensiuni fiind realizate de asemenea prin turnare în tipare.

Fără îndoială în procesul de făurire a diferitelor piese vestimentare, de podoabă sau de cult, mai ales în cazul acelor care erau produse în serie, cele mai importante umelte au fost tiparele. Pe baza lor s-a putut preciza, nu numai tehnicile de producere a diferitelor obiecte, ci și varietatea formelor și ornamentelor, ca și destinația lor reală. În general, fiecărui grup de obiecte îi corespunde un anumit tip de tipar, dar pentru realizarea unor piese mai complicate au fost utilizate prin combinație chiar mai multe procedee tehnice, precum turnarea, presarea, sudarea, filigranarea, granulara etc. În regiunile carpato-nistriene, ca urmare a cercetărilor arheologice sistematice, a investigațiilor de suprafață sau întâmplător au fost descoperite 39 de exemplare de tipare din rocă, lut sau os (fig. 1), care, după destinația obiectelor ce urmau să fie realizate, pot fi împărțite în trei grupe principale.

Prima și cea mai numeroasă grupă însumând 21 de exemplare era destinată producerii unor obiecte de podoabă întregi sau părți din acestea (urmând apoi să fie asamblate), diferite ornamente, granule etc. (fig. 2; 3/2-8; 5/1; 7/1-3,6-7). Din acest grup se remarcă tiparele din rocă de la Dobrinăuți-Cernăuți¹², Dănceni-laloveni¹³, Moța-Iași¹⁴, Ștefan cel Mare-Bacău¹⁵, Gura Idricii-Vaslui¹⁶ sau Siliște-Orhei¹⁷, precum și altele folosite pentru obținerea unor pandantive, cercei, aplice și granule. Un tipar din lut, păstrat fragmentar descoperit la Lozna-Botoșani¹⁸ era destinat producerii unor pandantive semilunare, iar alte trei, descoperite în aceeași așezare au fost utilizate pentru obținerea unor granule și benzi ornamentale.

Deosebit de interesante sunt matrițele din os descoperite întâmplător la Costești-Iași¹⁹. Folosite pentru realizarea unor obiecte de podoabă și vestimentare, Botoșana-Suceava prin tehnica presării, utilizându-se foițe din aur sau argint, matrițele de la Costești puteau făuri piese destul de complicate și desigur scumpe. Important este în cazul acestei descoperiri constatarea că una dintre matrițe era destinată realizării unor cercei cu pandantiv stelat, piese de podoabă de certă origine bizantină²⁰ (fig. 5; 6).

¹² B. O. Timoșciuk, *Davn'orus'ka Bukovina (X-perša polovina XIV st)*, Kiev, 1982, p. 21, fig. 7/11.

¹³ V. A. Dergacev, O. V. Larina, G. I. Postică, *op. cit.* p. 128, fig. 8/8-9.

¹⁴ V. Chirica, M. Tănăsachi, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, vol. 1, Iași, 1984, p. 255, fig. 12/12.

¹⁵ I. Mitrea, *Influențe bizantine în cultura materială și spirituală din regiunea subcarpatică a Moldovei în secolele VI-IX*, în *SCIVA*, 38, 1979, 2, p. 132, fig. 4/2.

¹⁶ Ruxandra Alaiba, *Săpăturile arheologice de la Gura Idricii-Vaslui*, în *MCA-Tulcea*, 1980, p. 453, fig. 5/1.

¹⁷ I. Corman, *op. cit.* p. 57-59, fig. 60/1.

¹⁸ Material inedit descoperit prin cercetările arheologice întreprinse în anul 1986.

¹⁹ D. Gh. Teodor, *Elemente și influențe bizantine în Moldova în secolele VI-VI*, în *SCIV*, 21, 1970, 1, p. 102, 106, fig. 3; 4; 5.

²⁰ Idem, *Cercei cu pandantiv stelat din secolele VI-VIII d. Hr. în spațiul carpato-dunăreano-pontic*, în *ArchMold.* XVIII, 1995, p. 187-206.

A doua grupă de tipare destinată turnării unor obiecte vestimentare sau părți ale acestora în vederea asamblării lor ulterioare este constituită din 11 exemplare. Dintre acestea șapte sunt lucrate din rocă locală sau vulcanică, două sunt din lut ars, iar alte două confecționate din oase de animal. Interesante sunt tiparele de la Soveja²¹, Poienița²² și Răcoasa²³-Vrancea, Costești²⁴ și Cucurteni²⁵-Iași sau Rădeni-Neamț²⁶ și altele destinate obținerii unor aplice, nasturi și ornamente cu motive geometrice, precum și părți ale unor obiecte ce urmau să fie apoi asamblate (fig. 3/1; 4; 5/1-2; 7/4-5).

O a treia grupă de tipare alcătuită din șapte exemplare a fost utilizată pentru realizarea unor pandantive cruciforme și aplice cu motive creștine. Tiparele au fost lucrate din roci locale sau vulcanice, remarcându-se mai ales exemplarele de la Gorodintzy-Cernăuți²⁷, Botoșana-Suceava²⁸, Traian-Bacău²⁹ sau Hansca-Ialoveni³⁰. Formele crucilor pandantiv sunt diverse, tipurile cele mai timpurii putând fi socotite cele de la Botoșana și Hansca. Menționăm că una din matrițele din os de la Costești destinată realizării unor aplice are ca ornament trei personaje (preoți sau sfinți), simbol posibil creștin³¹, iar într-un colț incizată silueta unei căprioare socotită un simbol biblic³² (fig. 5/2; 8).

În ceea ce privește datarea acestor tipare pentru unele ea este relativ bine asigurată, deoarece piesele provin din așezări cercetate sistematic, fiind scoase la iveală din complexe corect delimitate stratigrafic și cronologic. Cele mai multe exemplare (17 piese), provin din locuințele sau din orizontul cultural al unor așezări aparținând secolelor VI-VII d.Hr. Tiparele au apărut în cele mai multe cazuri însoțite de ceramică specifică acestei vremi sau diferite obiecte folosite în prelucrarea unor obiecte vestimentare, de podoabă sau de cult. Zece tipare datând din aceeași vreme au fost descoperite prin cercetări de suprafață sau scoase la iveală întâmplător. Alte șase tipare datează din perioada secolelor VII-VIII d.Hr., patru dintre acestea provenind din complexele așezării din aceeași vreme de la Lozna-Botoșani, unul din așezarea de la Dodești-Vaslui, celălalt fiind descoperit ca urmare a unor cercetări de suprafață.

Șase tipare provin din complexe arheologice relativ bine date aparținând perioadei secolelor IX-XI, dintre acestea trei fiind scoase la iveală în obiectivele cercetate prin săpături arheologice sistematice.

Așa cum am mai menționat, pentru multe dintre exemplarele atestate în regiunile de la est de Carpați nu sunt cunoscute contextele arheologice din care provin. De aceea, încadrarea lor cronologică rămâne destul de largă, limitele acestora fiind determinate doar prin comparație cu alte descoperiri mai bine datate, cu tipul de obiect ce urma să fie realizat, motivele ornamentale etc.

Descoperirea tiparelor de acest fel în numeroase obiective din perioada secolelor VI-XI situate în regiunile carpatino-nistrene prezintă o deosebită importanță din punct de vedere economic și cultural. Așa cum s-a mai arătat, în multe cazuri tiparele respective au fost descoperite împreună cu unelele specifice activităților meșteșugărești destinate producerii obiectelor vestimentare, de podoabă și de cult, concentrarea lor în unele așezări dovedind existența unor ateliere specializate sau chiar a unor centre mai mari de producție.

Fără îndoială, activitatea desfășurată în acest domeniu are în regiunile carpatino-nistriene, ca și în alte părți ale spațiului carpato-dunărean o mai veche tradiție. În perioada marilor migrații, mai ales cu înțepere din

²¹ Idem, *op. cit.* Iași, 1996, p. 30, nota 113, fig. 16/7.

²² V. Teodorescu, *Centre meșteșugărești din sec. V/VI-VII e.n. în București*, în *București*, IX, 1972, p. 91, fig. 7/1.

²³ V. Bobi, *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Vrancea (dovezi ale continuității de locuire din secolele II-VI e.n.)*, în *Vrancea-Studii și Comunicări*, IV, 1981, p. 107, fig. 25/6.

²⁴ D. Gh. Teodor, *op. cit.*, în *SCIV*, 21, 1970, I, p. 102, 106, fig. 3-5.

²⁵ D. D. Boghian, *Un moule en pierre de VI-VII siècles découvert à Cucurteni (dép. de Iași)*, în *SAA*, V, 1999, p. 115-124, fig. 2/1a-1b; 4.

²⁶ I. Mitrea, *op. cit.* p. 151-152, fig. 4/3.

²⁷ O. Ratič, *Drevn'orus'ki arheologični pam'jati na territorii zachidnich oblastej URSS*, Kiev, 1957, p. 45, pl. XIII/29; D. Gh. Teodor, *op. cit.* Iași, 1991, p. 179, fig. 19/4. Piesa se datează mai curând în secolele X-XI.

²⁸ D. Gh. Teodor, *op. cit.* București, 1984, p. 40-41, fig. 20/1; 21/1a-1b.

²⁹ Marilena Florescu, V. Căpitanu, *Cercetări arheologice de suprafață în județul Bacău*, în *ArhMold*, VI, 1969, p. 216, fig. 38/3; D. Gh. Teodor, *Cele mai vechi urne creștine din Moldova*, în *MMS*, I., 1974, 7-8, p. 565-566, fig. 4/1.

³⁰ I. Hâncu, *Semnificația unor vestigii de cult la Hansca-Ialoveni*, în *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova-seria științe socio-umane*, Chișinău, 1998, p. 29-31, fig. 1.

³¹ D. Gh. Teodor, *op. cit.* Iași 1991, p. 162, fig. 8/2; 9.

³² J. Chevalier, A. Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, I (A-D), București, 1993, p. 275.

secolele V-VI d.Hr., o atare activitate a fost impulsionată și de către centrele de producție din Bizanț, care realizau numeroase piese de acest gen, nu numai pentru satisfacerea cerințelor locale, ci și pentru lumea romană de la nordul Dunării de Jos și Mijlocii, inclusiv pentru populațiile migratoare stabilite temporar în zonele din imediata vecinătate a posesiunilor romane. Pe lângă unele importuri de asemenea obiecte venite ca urmare a schimburilor comerciale, meșteri bizantini itineranți, transfugi din imperiu sau aduși la nordul Dunării ca prizonieri de către migratorii care efectuau raiduri militare la sudul fluviului, au vehiculat și ei în regiunile carpato-dunărene numeroase modele și tehnici de lucru, pe care le-au adoptat pe scară destul de largă și meșterii locali. În legătură cu această situație menționăm că descoperiri de tipare pentru produs obiecte vestimentare, de podoabă sau de cult au fost atestate și în alte multe locuri din spațiul carpato-dunărean în unele obiective din perioada secolelor VI-XI d. Hr.³³, în câteva cazuri fiind documentată existența unor importante ateliere sau a unor meșteri itineranți³⁴. O atare activitate meșteșugărească în această vreme este documentată și în alte numeroase zone ale Europei prin vestigii specifice și ateliere specializate³⁵.

Prin urmare, cercetarea atentă a unor asemenea vestigii datând din perioada secolelor VI-XI, perioadă deosebit de complexă, în răstimpul căreia s-au petrecut numeroase și importante evenimente cu consecințe definitorii pentru evoluția societății locale, oferă posibilități sporite de a preciza nu numai anumite aspecte ale stadiului de dezvoltare economică a comunităților sătești autohtone, ci și contactele directe sau indirecte pe care acestea le-au putut avea cu civilizația bizantină.

CATALOGUL DESCOPERIRILOR

1 Botoșana, com. Botoșana, jud. Suceava

Două exemplare de tipar lucrate din marnă locală, unul utilizat pentru turnat cruci pandantiv (3,6 x 4,2 cm), descoperit în locuința 27 (1972) și altul fragmentar pentru obiecte de podoabă (3,6 x 2,4 cm), descoperit în locuința 25 (1972). Cf. Dan Gh. Teodor, *op.cit.*, București, 1984, p. 40-41, fig.19/6; 20/1-3; 21/1 a-c. Secolele VI-VII d.Hr.

2 Calfa, raion Anenii Noi, Republica Moldova

Un tipar păstrat fragmentar destinat turnării unor obiecte vestimentare (6,9 x 5,1 cm.) a fost descoperit în stratul de cultură aparținând așezării fortificate medievale timpurii. Cf. G. Cebotarenco, *Calfa, gorodisce VIII-X v v na Dnestre*, Chișinău, 1973, p. 86, fig.66. Secolele VIII-IX d. Hr.

3 Coroteni, com. Slobozia Bradului, jud. Vrancea

Un tipar fragmentar lucrat din marnă locală folosit pentru producerea unor obiecte vestimentare și de podoabă (5,8 x 6,2 cm.) a fost descoperit în locuința 2 (1980). Cf. V. Bobi, *op.cit.*, p. 107, fig. 25/6. Secolele VI-VII d. Hr.

4 Costești, oraș Târgu Frumos, jud. Iași

Trei matrițe și un poanson (8,9 x 10,7 cm; 8,2 x 5,5 cm; 12,6 x 5,3 cm.), folosite pentru realizarea unor obiecte de podoabă și vestimentare în tehnica presării au fost descoperite întâmplător în 1960. Cf. D. Gh. Teodor, *op. cit.*, în *SCIV*, 21, 1970, I, p. 102, 106. Fig. 3; 4; 5; idem, *România de la carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V-XI e.n.*, Iași, 1981, p. 32, fig. 11. Secolele VII-VIII d. Hr.

³³ D. Gh. Teodor, *op. cit.* Iași 1996, p. 29-34.

³⁴ J. Hampel, *Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, II, Branschweig, 1905, p. 392-396; I. Kovács, *Les fouilles de Mezöbánd*, în *Dolgozatok (Travaux)*, 4, Cluj 1913, p. 401, fig. 16; L. Mărghitan, *Banatul în lumina arheologiei*, III, Timișoara, 1985, p. 43-61; D. Gh. Teodor, *Centres artisanaux dans les régions extracarpatiques aux VI-XI siècles n. é.* în *Actes du XIIe Congrès International de UISPP - Bratislava, 1-7 septembre, 1991*, vol. 4, Braișlava, 1993, p. 232-237.

³⁵ J. Werner, *Zur Verbreitung frühgeschichtlicher Metallarbeiten (Werkstatt-Wunderhandwerk-Handel-Familienverbindung)*, în *Early Medieval 1, Studies Annikaivist Arkiv*, 38, Stockholm, 1970, p. 65-81; I. A. Baranov, *Srednevekovaja lineinaja forma iz Starovo Kryma*, în *SA*, 2, 1977, p. 142-246; H. Roth, *Kunst und Handwerk im frühen Mittelalter*, Stuttgart, 1986, p. 40-57, fig. 12/24; V. Schmidt, *Die Gusstechnik im Schmuckhandwerk bei den Westslawen*, în *Z.f.A.*, 28, 1994, p. 107-121; O. M. Prichodniuk, *Technologia vrobničstva ta vitoki iuvetirniogo stilu metalevičij prikraz Pastirs' logo gorodišča*, în *Archeologia-Kiev*, 3, 1994, p. 61-77.

5 Cucuteni, com. Cucuteni, jud. Iași

Un tipar lucrat din marnă locală utilizat pentru făurirea unor obiecte vestimentare și de podoabă (10,5 x 8,8 cm.) a fost descoperit întâmplător în 1985, împreună cu fragmente ceramice. Cf. D. D. Boghian, *op.cit.*, p. 115-124, fig. 2/1a-b; 4. Secolele VI-VII d. Hr.

6 Davideni, com. Țibucani, jud. Neamț

Trei tipare lucrate din rocă locală, unul păstrat fragmentar folosit pentru turnat cruciulițe și obiecte de podoabă (5,6 x 5,0 cm.), descoperit în secțiunea I (1970) și alte două pentru turnat obiecte de podoabă și vestimentare (5,5 x 4,0 cm. și respectiv 4,9 x 3,2 cm.), de asemenea fragmentare, au fost descoperite în locuințele 33 și 36 ca urmare a săpăturilor sistematice. Cf. I. Mitrea, *op.cit.*, în *SCIVA*, 30, 1979, 2, p.152, fig.4/1; idem, *op.cit.*, Piatra Neamț, 2001, p.71, 75, fig. 65/1, 4-5. Secolele VI-VII d. Hr.

7 Dănceni, raion Ialoveni, Republica Moldova

Două tipare din marnă, unul pentru turnat obiecte vestimentare (3,8 x 4,0 cm) descoperit în groapa 3 (1980) și altul folosit pentru obiecte de podoabă (3,5 x 3,0 cm) descoperit în groapa 78 (1980), ca urmare a cercetărilor sistematice întreprinse în așezarea medievală timpurie. Cf. V. A. Dergacev, O. V. Larina, G. I. Postică, *op. cit* în *AIM* (1979-1980), Chișinău, 1983, p.128, fig.8/ 8-9. Secolele VI-VII d. Hr.

8 Dobrinovtzy (Dobrinăuți), raion Zastavna, regiunea Cernăuți, Republica Ucraina

Un tipar din piatră, păstrat fragmentar utilizat pentru turnat pandantive de tip *lunulă* (3,6 x 3,8 cm.) a fost descoperit într-o groapă din așezarea întărită (1973-1974). Cf. B. O. Timoșciuk, *op. cit.*, Kiev, 1982, p. 21, fig.7/11.

9 Dodești, com. Viișoara, jud. Vaslui

Trei tipare, două lucrate din marnă folosite pentru turnat obiecte de podoabă, descoperite în umplutura și în preajma locuinței 4 (1973) (5,4 x3,9 cm și 9,5 x 6,1 cm.) datează din secolele VI-VII d. Hr. Un al treilea tipar, lucrat din lut folosit pentru turnat obiecte vestimentare, probabil nasturi globulari (2,6 x 2,8cm) a fost descoperit în locuința 15 (1972), datează din secolele VIII-IX d. Hr. Cf. D. Gh. Teodor, *op. cit.*, Iași, 1984, p. 25, 67, fig.7/2-3; 31/2.

10 Dolhești Mari, com. Dolhești, jud. Suceava

Un tipar din marnă pentru turnat obiecte de podoabă (4,9 x 3,0 cm) a fost descoperit întâmplător în anul 1970. Cf. D. Gh. Teodor, *op.cit.*, Iași 1978, p. 20, fig. 5/6. Secolele VII-VIII d. Hr.

11 Giurcani, com. Găgești, jud. Vaslui

Două tipare pentru turnat cruciulițe pandantiv, unul lucrat din rocă locală (8,4 x 3,9 cm) și altul din rocă de culoare cărămizie (fără dimensiuni) au fost descoperite prin cercetări de suprafață între anii 1993-1994. Autenticitatea pieselor este nesigură. Cf. C. Buzdugan, M. Rotaru, *Antichitățile Elanului*, Vaslui, 1997, p. 34, 37, fig. 29/10; 30/6. Secolele VI-VII d. Hr.

12 Gorodintzy, raion Gorodenka, reg. Cernăuți, Republica Ucraina

Un tipar din marnă pentru turnat pandantive cruciforme cu ancoră (4,2 x 4,8 cm) a fost descoperit între anii 1938-1939 (fără alte precizări). Cf. O. Ratič, *Drevn'o ruski archeologični pam'jatki na territori Zachidnich oblastej URSS*. Kiev 1957, p. 45, pl. XIII/29. Secolele X/XI d. Hr.?

13 Gura Idricii, com. Roșiești, jud. Vaslui

Un tipar din gresie locală destinat turnării unor granule (4,2 x 3,3 cm) a fost descoperit prin săpături sistematice în anul 1979 în apropierea locuinței B4. Cf. Ruxandra Alaiba, *op. cit.* în *MCA*, Tulcea, 1980, p. 453, fig. 5/1.

14 Hansca, raion Ialoveni, republica Moldova

Un tipar din marnă utilizat pentru turnat cruciulițe pandantiv (4,0 x 4,1 cm) a fost descoperit prin săpăturile sistematice întreprinse între anii 1972-1973 în sruatul de cultură al așezării. Cf. I. Gh. Hăncu, *op. cit.* în *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova – seria științe socio-umane*. Chișinău, 1998, p. 29-31, fig. 1. Secolele VI-VII d. Hr.

15 Lozna-Străteni, com. Lozna, jud. Botoșani

Patru tipare păstrate fragmentar utilizate pentru turnat obiecte de podoabă au fost descoperite prin săpăturile sistematice întreprinse în așezare. Un tipar din lut destinat turnării cercicilor de tip *lunulă* (6,1 x 4,0 cm) a fost descoperit în anul 1986 în locuința 37. Alte două tipare (6,6 x 6,1 cm. și respectiv 5,5 x 4,2 cm) au fost descoperite în anul 1979 în locuințele 7 și 8. Al patrulea tipar lucrat din rocă locală (3,3 x 2,6 cm) a fost descoperit într-un cuptor meșteșugăresc în

anul 1963. Două din piese sunt inedite. Cf. D. Gh. Teodor, I. Mitrea, *op. cit.* în *ArhMold*, IV, 1 66, p. 282, 287-288, fig. 8/13; D. Gh. Teodor, *op. cit.* Iași 1996, p. 30, Fig. 16/5. Secolele VII-VIII d. Hr.

16 Moțca, com. Moțca, jud. Iași

Un tipar lucrat din marnă locală folosit pentru obiecte de podoabă (5,3 x 3,4 cm) a fost descoperit prin cercetări de suprafață în anul 1979. Cf. V. Chirica, M. Tănăsache, *op. cit.* Iași 1984, p. 255, fig. 12/12. Secolele VI-VII d. Hr.

17 Onești, oraș Onești, jud. Bacău

Un tipar fragmentar din grezie utilizat pentru obiecte de podoabă și vestimentare (9,1 x 3,2 cm) a fost descoperit în anul 1959, împreună cu fragmente ceramice caracteristice, în partea de sud a orașului prin cercetări de suprafață. Cf. D. Gh. Teodor, *op. cit.* Iași 1978, p. 20, fig. 5/6. Secolele VI-VII d. Hr.

18 Poienița, com. Năruja, jud. Vrancea

Un tipar lucrat din marnă locală pentru turnat aplice (calapoade model ?) a fost descoperit întâmplător în anul 1963 (4,6 x 3,4 cm). Cf. V. Teodorescu, *op. cit.* în *București*, IX, 1972, p. 91, fig. 7/1-1a. Secolele VI-VII d. Hr.

19 Răcoasa, com. Răcoasa, jud. Vrancea

Un tipar lucrat din grezie locală folosit pentru lucrat obiecte vestimentare și de podoabă (8,0 x 4,7 cm), a fost descoperit împreună cu fragmente ceramice caracteristice prin cercetări de suprafață efectuate între anii 1979-1980. Cf. V. Bobi, *op. cit.* în *Vrancea-Sudii și Comunicări*, IV, 1081, p. 107-fig. 27/5. Secolele VI-VII d. Hr.

20 Rădeni, com. Păstrăveni, jud. Neamț

Un tipar lucrat din marnă locală (calapoade model ?) folosit pentru obținerea unor obiecte vestimentare (7,0 x 4,6 cm) a fost descoperit în anul 1979 împreună cu fragmente ceramice caracteristice, prin cercetări de suprafață. Cf. I. Mitrea, *op. cit.* în *SCIVA* 30, 1979, 2, p. 151-152, fig. 4/3. Secolele VI-VII d. Hr.

21 Seliște, raion Orhei, Republica Moldova

Două tipare pentru turnat granule au fost descoperite prin cercetările sistematice întreprinse între anii 1970-1971. Un exemplar lucrat din grezie locală (5,5 x 4,4 cm) a fost descoperit în locuința 12, iar altul lucrat din lut, păstrat fragmentar (3,0 x 3,1 cm) a fost scos la iveală în locuința 7. Cf. I. A. Rafalovič, *op. cit.* în *AIM (1970-1971)*, Chișinău 1973, p. 140-141, Fig. 3/2; I. Corman, *op. cit.*, Chișinău, 1998, p. 57-59, fig. 60/1,5. Secolele VI-VII d. Hr.

22 Soveja, com. Soveja, jud. Vrancea

Un tipar lucrat din marnă locală (7,0 x 5,0 cm) folosit pentru turnat obiecte vestimentare (calapoade model pentru aplice) a fost descoperit întâmplător în perioada anilor 1950-1953. Cf. D. Gh. Teodor, *op. cit.* Iași, 1996, p. 30, nota 113, fig. 16/7. Secolele VI-VII d. Hr.

23 Ștefan cel Mare, com. Ștefan cel Mare, jud. Bacău

Un tipar lucrat din rocă dură locală (8,2 x 4,7 cm) destinat turnării unor obiecte vestimentare sau de podoabă a fost descoperit prin săpături sistematice în anul 1977 în locuința 12. cf. I. Mitrea *op. cit.* în *SCIVA*, 30, 1979, 2, p. 152, fig. 4/2. Secolele VI-VII d. Hr.

24 Șuletea, com. Șuletea, jud. Vaslui

Un tipar lucrat din grezie cenușie destinat pentru turnat cruciulițe pandantiv (5,9 x 5,4 cm) a fost descoperit prin cercetări de suprafață între anii 1993-1994. Autenticitatea piesei este nesigură. Cf. C. Buzdugan, M. Rotaru, *Antichități creștine descoperite la Șuletea, jud. Vaslui*, în *Thruco-Dacica*, XVIII, 1997, 1-2, p. 220-225, fig. 4/3. Secolele X-XI d. Hr.?

25 Traian, com. Traian, jud. Bacău

Un tipar lucrat din rocă dură utilizat pentru turnat aplice cu motive creștine și florale (9,0 x 7,3 x 4,6 cm) a fost descoperit prin cercetări de suprafață în anul 1961. Cf. Marilena Florescu, V. Căpitanu, *op. cit.* în *ArhMold* VI, 1962, p. 216, fig. 38/3; D. Gh. Teodor, *op. cit.* în *MMS*, L, 1974, 7-8, p. 565-566, fig. 4/7. Secolele VI-VII d. Hr.

26 Vădeni, com. Murgeni, jud. Vaslui

Un tipar păstrat fragmentar lucrat din rocă vulcanică, folosit pentru turnat obiecte vestimentare (9,6 x 5,2 cm) a fost descoperit prin cercetări de suprafață efectuate în anul 1960. Cf. D. Gh. Teodor, *op. cit.* Iași 1978, p. 109, fig. 32/1; G. Coman, *Statornicie Continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, București, 1980, p. 191, fig. 144/4. Secolele X-XI d. Hr.

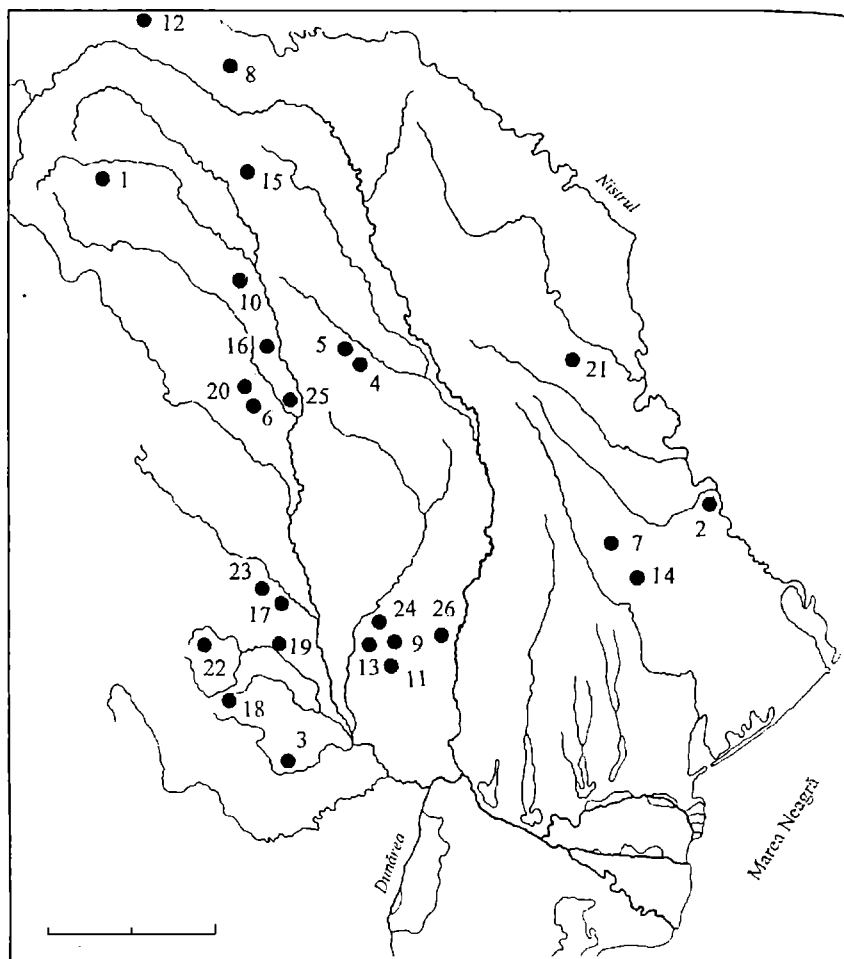

Fig. 1. Harta răspândirii tipurilor din secolele VI-XI d.Hr. în spațiul carpato-nistran. 1. Botoșana; 2. Calfa; 3. Coroteni; 4. Costești; 5. Cucuteni; 6. Davideni; 7. Dănceni; 8. Dobrinăuți; 9. Dodești; 10. Dolheștii Mari; 11. Giurcani; 12. Gorodnițy; 13. Gura Idricii; 14. Ilanșca; 15. Lozna; 16. Mojea; 17. Onești; 18. Poiența; 19. Răcoasa; 20. Rădeni; 21. Seliște; 22. Soveja; 23. Ștefan cel Mare; 24. Șuletea; 25. Traian; 26. Vădeni.

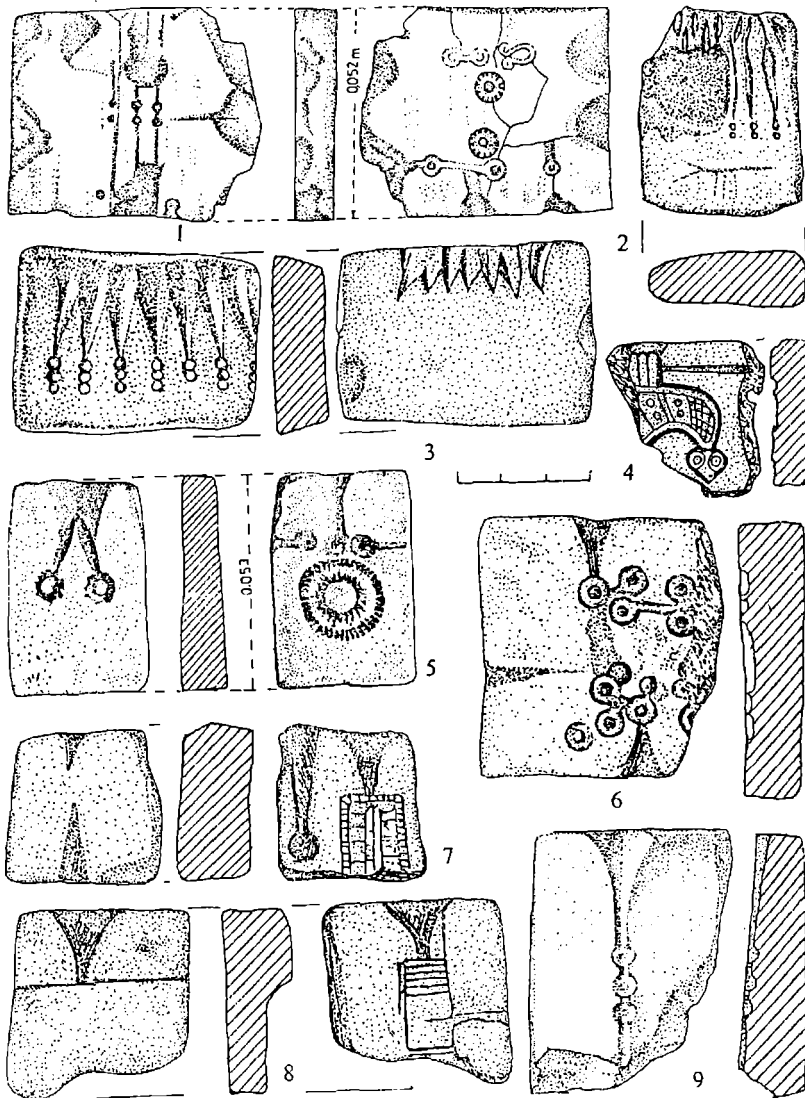

Fig. 2. Tipare din piatră pentru obiecte de podoabă 1. Ștefan cel Mare- Bacău; 2. Gura Idricii- Vaslui; 3. Seliște-Orhei; 4. Dobrinăuți-Cernăuți; 5. Moța-Iași; 6. Coroteni-Vrancea; 7-8. Dănceni-Ialoveni; 9. Dudești-Vaslui.

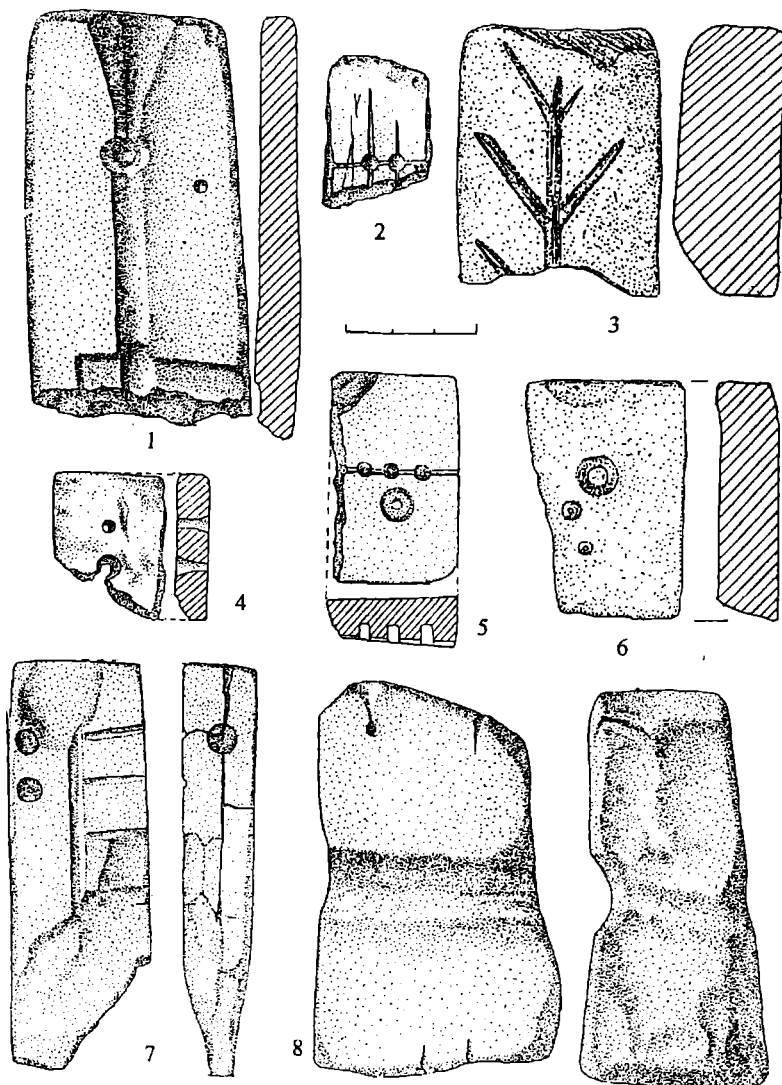

Fig. 3. Tipare din piatră pentru turnat obiecte de podoabă și vestimentare. 1, Vădeni-Vaslui; 2, Botoșana-Suceava; 3, 6, Davideni-Neamț; 4, Lozna-Botoșani; 5, Dolheștii Mari-Suceava; 7, Onești-Bacău; 8, Dodești-Vaslui.

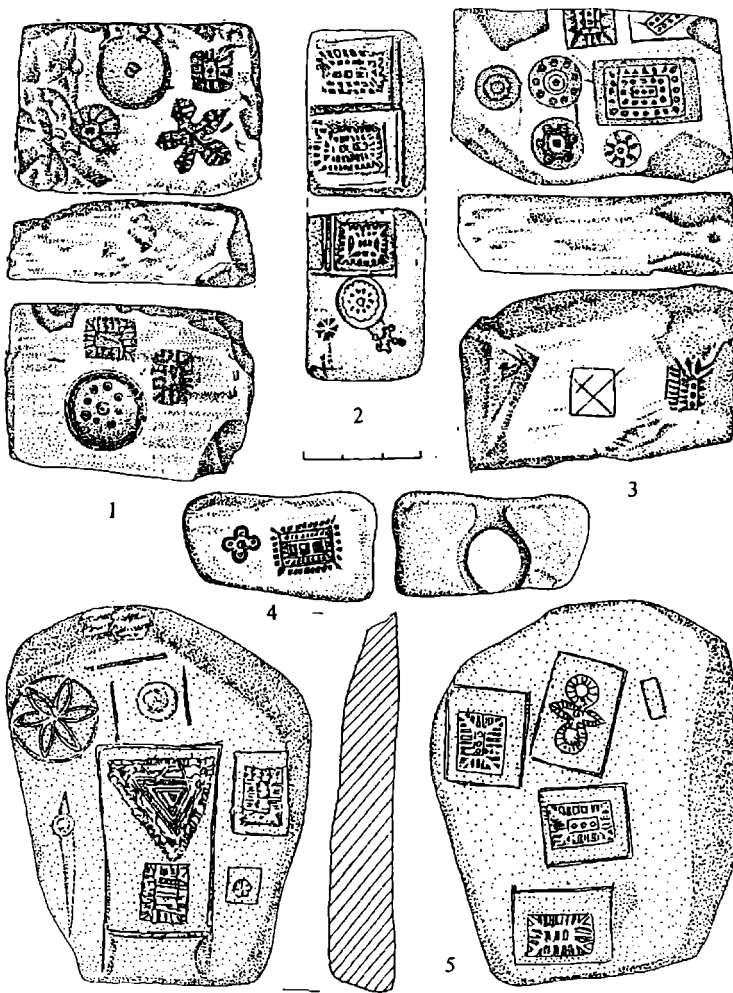

Fig. 4. Tipare din piatră pentru obiecte vestimentare. 1. Soveja-Vrancea; 2. Poienița-Vrancea; 3. Rădăni-Nearnț; 4. Răcoasa-Vrancea; 5. Cucuteni-Iași.

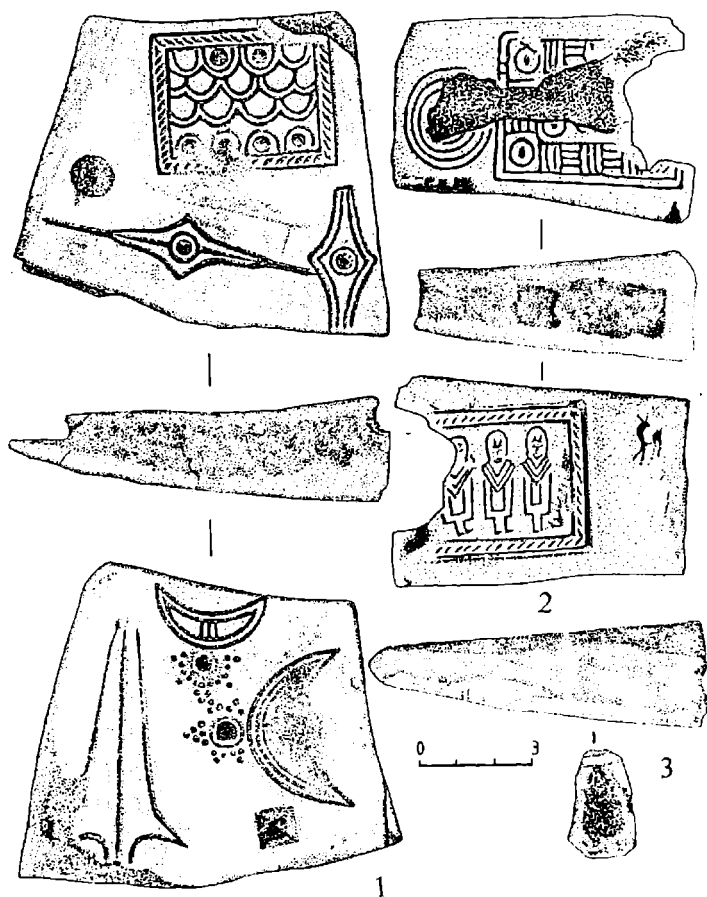

Fig. 5. Matrițe și poanson din os pentru produs prin presare obiecte vestimentare și de podoabă, descoperite la Costești-Iași.

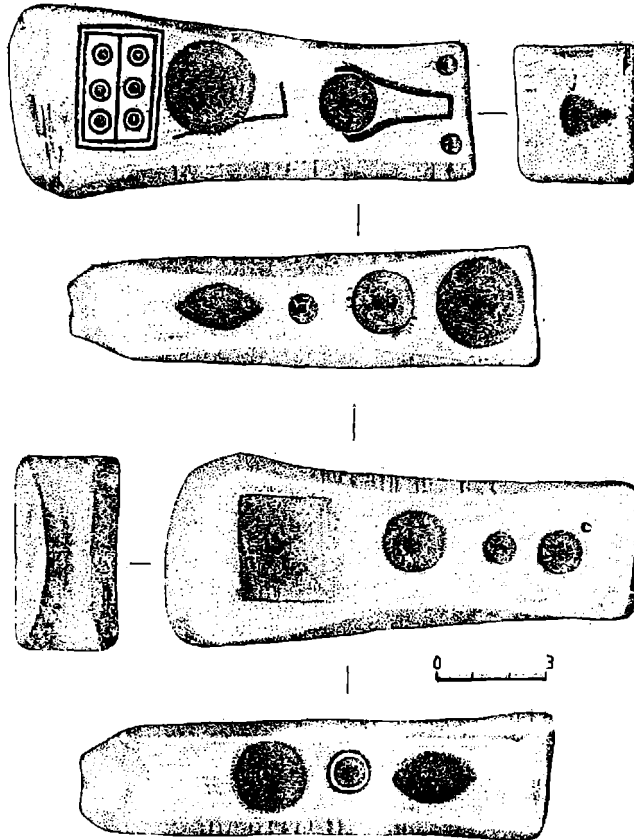

Fig. 6. Matrijă din os pentru produs prin presare obiecte vestimentare, descoperită la Costești-Iași.

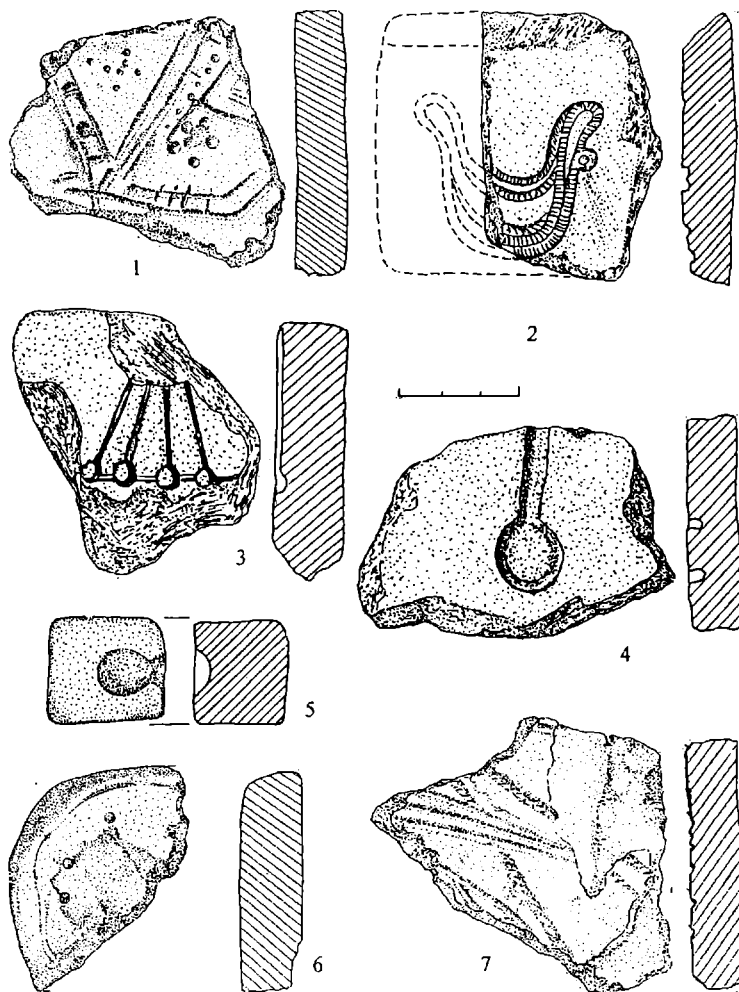

Fig. 7. Tipare din lut pentru obiecte vestimentare și de podoabă. 1-2, 6-7, Lozna-Botoșani; 3, Siliște-Orhei; 4, Călfă-Anenii Noi; 5, Dodești-Vaslui

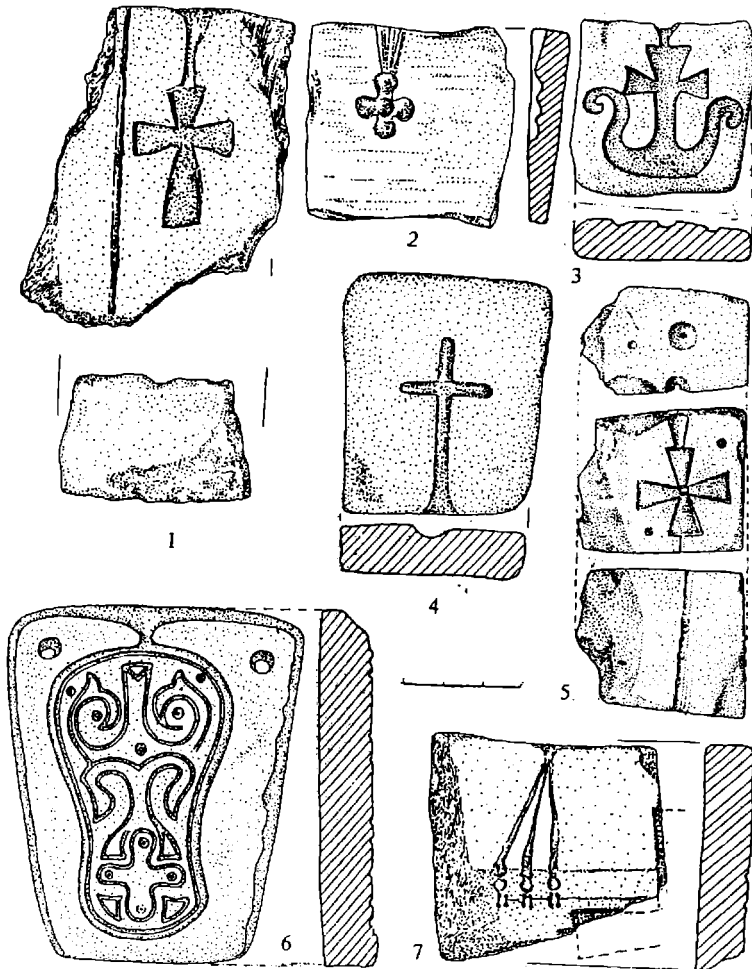

Fig. 8. Tipare din piatră pentru turnat obiecte de cult creștin. 1. Giurcani-Vaslui; 2. Hancalaloveni; 3. Gorodintzy-Cernăuți; 4. Șuletea-Vaslui; 5. Botoșana-Suceava; 6. Traian-Bacău; 7. Davideni-Neamț.

MOULES DES V^E - XIE SIÈCLES DANS LES RÉGIONS CARPATO-DNISTRIENNES

RÉSUMÉ

À la suite des fouilles archéologiques systématique, recherches de surface ou fortuitement dans les régions carpato-dnistriennes, ont été découvertes un nombre de 39 moules pour fondre objets vestimentaires, de parure et de culte, datant de la période VIe - XIe siècles après J.C.

Pour réaliser de pièces pareilles, ont été utilisées moules de diverses roches dans lesquelles des métaux ou leur alliages étaient fondus, des moules pour imprimer des modèles en formes de glaise, et des matrices utilisés pour obtenir des objets par la technique de la pression.

Les exemplaires de moules découvertes dans les territoires mentionnés peuvent être divisés en trois groupes principaux:

Le premier groupe constitué de 21 exemplaires était destiné à la production de quelques objets vestimentaires ou parties de ceux-ci qui suivaient à être assemblés ultérieurement. Le second groupe contient 11 exemplaires de moules utilisées pour fondre des objets de parure, grunbles, diverses ornements etc. Le troisième groupe est formé de 7 exemplaires et est utilisé pour obtenir des objets du culte chrétien, surtout des pendentifs en forme de croix.

La plupart des moules découvertes sont datées de la période des siècles VI - VII après J.C., quelques unes appartiennent aux siècles VII - VIII et seulement trois peuvent être rapportés aux siècles X - XI. Dans beaucoup des cas, les moules ont été découvertes avec des outils en métal spécifiques à cette activité artisanale, des euillers en glaise pour fondre métaux, creusets en glaise ou lingots.

Cette activité artisanale dans les territoires mentionnés est due à l'existence dans la zone des ressources de minerai relativement riches ou à la ré-utilisation des objets de métal détériorés et des coins pas utilisés.

Au développement des métiers de création des objets vestimentaires, de parure et de culte, un certain rôle a été joué par les influences de la civilisation byzantine, les artisans byzantins innérants ou fugitifs ayant une certaine contribution.

Dans quelques sites recherchés par fouilles systématiques, on a constaté même l'existence des centres de production de ce genre de pièces, preuve que les objets vestimentaires, de parure et de culte étaient très sollicités par la population.

LÉGENDE DES ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Carte de la diffusion des moules des VIe-XIe siècles ap. J. Ch. dans l'espace carpato-dnistrène. 1. Botoșana; 2. Călfa; 3. Coroteni; 4. Costești; 5. Cucuteni; 6. Davideni; 7. Dânceni; 8. Dobrinăuți; 9. Dodești; 10. Dolheștii Mari; 11. Giurcani; 12. Gorodintzy; 13. Gura-Ildricii; 14. Hansca; 15. Lozna; 16. Moțca; 17. Onești; 18. Poienița; 19. Râcoasa; 20. Rădeni; 21. Seliște; 22. Soveja; 23. Ștefan cel Mare; 24. Șuletea; 25. Traian; 26. Vădeni.

Fig. 2. Moules en pierre destinés à la production des objets vestimentaire et de parure. 1. Ștefan cel Mare-Bacău; 2. Gura Ildricii-Vaslui; 3. Seliște-Orhei; 4. Dobrinăuți-Cernăuți; 5. Moțca-Iași; 6. Coroteni-Vrancea; 7-8. Dânceni-Ialoveni; 9. Dodești-Vaslui.

Fig. 3. Moules en pierre destinés à la production des objets vestimentaires et de parure. 1. Soveja-Vrancea; 2. Poienița-Vrancea; 3. Rădeni-Neamț; 4. Râcoasa-Vrancea; 5. Cucuteni-Iași.

Fig. 4. Moules en pierre destinés à la production des objets vestimentaire et de parure. 1. Vădeni-Vaslui; 2. Botoșana-Suceava; 3. 6. Davideni-Neamț; 4. Lozna-Botoșani; 5. Dolheștii Mari-Suceava; 7. Onești-Bacău; 8. Dodești-Vaslui.

Fig. 5. Matrices et poinçon en os pour preser objets vestimentaires et de parure découvertes à Costești-Iași.

Fig. 6. Matrice en os pour preser objets vestimentaires et de parure découverte à Costești-Iași.

Fig. 7. Moules en terre cuite destinés à la production des objets vestimentaires et de parure. 1-2, 6-7, Lozna-Botoșani; 3. Seliște-Orhei; 4. Călfa-Amnii Noi; 5. Dodești-Vaslui.

Fig. 8. Moules en pierre destinés à la production des objets de culte chrétien. 1. Giurcani-Vaslui; 2. Hansca-Ialoveni; 3. Gorodintzy-Cernăuți; 4. Șuletea-Vaslui; 5. Botoșana-Suceava; 6. Traian-Bacău; 7. Davideni-Neamț.